

Pregătirea propagandistică a declanșării „Războiului Sfânt” contra URSS în rândul opiniei publice din România

[The propagandistic preparation of the outbreak of the “Holy War” against the USSR among the Romanian public opinion]

Petre Florian DRĂGHICI

Abstract

This article analyses the propaganda used by the Romanian state to prepare the public opinion for the upcoming “Holy War” against the USSR. The army becomes the center of the public discourse as the only institution that can guarantee the stability of the state.

Keywords: World War 2, war propaganda, USSR, communism, Romanian Army.

Introducere

După pierderile teritoriale din vara anului 1940, regimul lui Carol al-II-lea devenise în ochii opiniei publice principalul vinovat față de dezastrul țării.

Toate forțele politice îi erau ostile și din 3 septembrie 1940 legionarii organizează manifestații de stradă în București prin care cer abdicarea regelui. În acest context tulbure regele îl însărcinează pe 4 septembrie pe generalul Ion Antonescu cu formarea unui nou guvern, cu speranța că acesta va satisface cererile armatei, care la rândul ei l-ar fi ajutat să-și păstreze tronul.

Regele nu știa că Antonescu se sfătuisse pe 1 septembrie cu Iuliu Maniu, liderul țărănist condiționând o posibilă colaborarea a sa cu Antonescu de înlăturarea lui Carol, iar ministrul german la București, Wilhelm Fabricius, îl sfătuisse pe Antonescu să ceară imediat puteri dictatoriale.

Carol al II-lea îi acordă lui Antonescu, pe 5 septembrie, puteri dictatoriale pentru a forma guvernul. Partidul Național Țărănesc și Partidul Național Liberal sunt invitate de Antonescu să participe la formarea unui guvern de uniune națională, dar este refuzat de liderii ambelor formațiuni politice, care condiționează sprijinul lor de abdicarea regelui.

La 6 septembrie, Carol al II-lea trece „grelele sarcini ale domniei” fiului său Mihai și părăsește țara urmărit de gloanțele legionarilor. Partidele politice refuză din nou să participe la guvernare, chiar dacă condiția cea mai importantă pe care o cereau, anume abdicarea regelui,

fusese îndeplinită, Antonescu fiind nevoit să apeleze la Mișcarea Legionară fapt ce va mulțumi Germania.

La 14 septembrie 1940, prin decret regal, România este proclamată „stat național-legionar”. Legiunea va încerca să acapareze toată puterea în stat, dublând practic instituțiile acestuia pentru a-l provoca pe Antonescu la o luptă care ar fi dus la înlăturarea sa.

Politica legionarilor nu era văzută cu ochi buni nici de Antonescu, nici de factorii conducători ai cercurilor armatei germane din România, deoarece factorii militari bănuiau un război iminent cu URSS și doreau liniște în spatele frontului nu agitații ideologice, care provocau haos.

Tensiunile dintre Antonescu și Legiune ating apogeul la 21 ianuarie 1941, când legionarii se revoltă și se baricadează în clădiri administrative, fiind necesară intervenția armatei pentru a restabili ordinea. Din 23 ianuarie 1941, Ion Antonescu va governa singur având sprijinul armatei, care vedea în general persoana care îi va restabili onoarea pierdută după rușinoasele cedări fără luptă din vara lui 1940.

Noul guvern, format la 27 ianuarie 1941, este compus în majoritate din militari, iar prefecții legionari din județe sunt înlocuiți cu cadre militare active pentru a preîntâmpina orice încercare de agitație legionară.

Obiectivul suprem al politicii lui Ion Antonescu era reîntregirea teritoriului național și pentru a atinge acest obiectiv a căutat să mobilizeze populația într-un efort de reconstrucție națională sub conducerea sa.

Guvernul Antonescu urmărea să impună în mentalul colectiv spiritul revanșei, prin popularizarea situației din Transilvania și Basarabia unde românii erau persecutați datorită etnicității lor. Informațiile despre soarta acestora avea rolul de a induce în opinia publică o stare de revoltă.

Ministerul Propagandei Naționale a strâns metodic informații despre soarta românilor din Basarabia, Bucovina și Transilvania abandonăți sub stăpânire străină. Despre Basarabia se găsesc informații asupra sovietizării acestei provincii într-un referat întocmit de Ministerul Propagandei pentru a pune în gardă factorii de decizie din România asupra propagandei sovietice. Radio Moscova, la 12 octombrie 1940, orele 22.30 anunța că: „Muncitori basarabeni în număr de 20.000 au fost trimiși la minele din Ural”, iar Radio Chișinău, transmitea la 11 octombrie 1940: „Mii de oameni sunt trimiși la minele din Donbas și Kuban la construcția de fabrici din Zaporje,

Voronej. Lucrătorii Vasile Talpă și Vasile Bunaescu din comuna Ambilești jud. Chișinău, în scrisorile către rude, vorbesc de viața fericită de la Donbas”¹. Aceste acțiuni de propagandă au rolul de a masca deportările masive de populație românească în Asia Centrală sub pretextul unei vieți mai bune în patria muncitorilor.

Transformările economice din Basarabia sunt obsesiv trâmbițate de propaganda sovietică prin anunțarea depășirilor de plan în comparație cu fosta administrație românească, dar această ridicare economică este una de fațadă „adevăratul motiv al creșterii producției este standardizarea producției și introducerea monopolului comunist”².

Educația tineretului a fost o altă preocupare importantă a administrației sovietice, aceștia fiind mai ușor de educat în spiritul noilor valori. Sunt înființate pentru acest scop „403 de organizații komsomoliste și 4460 de centre de studiu ale Constituției Staliniene”³. Învățământul este și el organizat pentru a sluji îndoctrinarea populației, acțiune mascată de lupta împotriva analfabetismului. Radio Chișinău, 28 octombrie 1940 ora 17.15 transmitea: „În școli domnește disciplina prin însușirea programului analitic; în clasele 6-7 de liceu se predă biografia lui Stalin, în clasele 8-9-10 se asimilează cunoștința organizării tineretului comunist”⁴. Ziarul Pravda din 4 decembrie 1940 anunța: „În Chișinău există 25 de școli rusești, 17 moldovenești și 5 evreiești”⁵.

Informații despre organizarea culturii și artei în Basarabia găsim în ziarul „Izvestia” din 20 noiembrie 1940: „Institutul de cercetare a limbii, literaturii, istoriei și economiei din Republica Moldova pregătește 3 publicații pentru ediție despre viața poporului moldovean, povești, poezie, proză, balade, viața de colhoz, armata roșie și un dicționar ruso-moldovenesc de 70.000 de cuvinte”⁶. Se urmărea astfel propagarea modului de viață sovietic în teritoriile ocupate. „Izvestia” scria la 17 noiembrie 1940: „Fabrica Cinema din Odessa traduce în *moldovenește* filmul *Lenin în Octombrie*. La Cernăuți, expoziție fotografică a modului de viață sovietic”. Radio Moscova completa știrile despre propagarea noului mod de viață în provinciile ocupate în urma ultimatumului adresat României și transmitea la 12 noiembrie 1940: „La cinematografele din Kiev va rula filmul *Bucovina Sovietică* reprezentând viața și bucuria poporului izbăvit de robia boierilor români”. Știrile continuă și la 2 ianuarie 1941 la Radio Moscova se anunță: „Ediție de

¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Ministerul Propagandei Naționale-Presa Internă, dosar 1063, f. 11.

² *Ibidem*, f. 12.

³ *Ibidem*, f. 13.

⁴ *Ibidem*, f. 14.

⁵ *Ibidem*, f. 14.

⁶ *Ibidem*, f. 15.

40.000 de exemplare în *moldovenește* a cărții *Istoria Republicii Moldova* și legăturile sale cu U.R.S.S. de profesor universitar Sestocov, precum și traduceri în *moldovenește* a *Capitalului* de Marx a *Însemnărilor* lui Lenin și a *Problemelor Leninismului* de Stalin”⁷.

Agricultura a fost o preocupare importantă a autorităților sovietice, pe 1 iulie 1940 fiind promulgat decretul de trecere a tuturor pământurilor în proprietatea statului, țăranii recalcitranți fiind trimiși forțat în Ural acțiunea fiind mascată în presa ca o ofertă de muncă în raiul sovietic.

Propaganda stalinistă nu uită de „vina” României pentru că a răpit un teritoriu „din cele mai vechi timpuri sovietic” și, deși oficial se anunța că URSS nu dorește decât o bună vecinătate cu românii, acum că nu mai există litigii de nici o natură, în ziarul „Izvestia” din 7 noiembrie 1940 găsim o amenințare fățișă la adresa „boierilor români”, care nu puteau vreodată să câștige încrederea sovietică; „Să recunoaștem toată perfidia boierilor și a capitaliștilor români; pe când Rusia mântuise România de jugul turcesc și luptase alături de ea în războiul mondial, aceasta a profitat de slăbiciunea militară temporară a Sovietelor și a înțeles să acapareze parte din teritoriul nostru”⁸.

O mărturie despre situația din Basarabia, făcută de un om fără o funcție oficială în statul român ne este oferită de patriotul basarabean Ion Codreanu⁹, semntar al unirii Basarabiei cu România în 1918, la eliberarea sa de către sovietici în schimbul Anei Pauker, închisă în România. Impresiile sale au fost notate de Constantin Argetoianu și sunt relevante datorită percepției individuale asupra situației din teritoriul ocupat de sovietici: „S-a înapoiat Moș Codreanu, simpaticul răzeș de la Soroca, din Basarabia. A fost schimbat cu Ana Pauker, cunoscuta comunistă. Codreanu a fost arestat în iulie trecut, îndată după intrarea rușilor în Basarabia. A fost dus la Soroca, la Bălți și de acolo la Chișinău, unde a stat închis până în februarie trecut, când a fost transferat la Tiraspol de unde vine. Povestește multe. De reținut: Pământurile sătenilor n-au fost confiscate și sunt toate muncite. Armata rusească s-a purtat foarte bine, n-a brutalizat sau ucis pe nimeni, dimpotrivă a intervenit de câte ori ajutorul ei a fost cerut împotriva derbedeilor, care s-au dat la jafuri și la omoruri după plecarea armatei române și până să sosească cea sovietică. Rușii au arestat dintre români pe toți cei care au avut legătură cu Sfatul Țării și cu Unirea din 1918 (în această calitate a fost arestat și Codreanu). Au fost închiși și foarte mulți evrei. Țara Sovietelor raiul jidanilor este o legendă. În închisoare toată lumea a fost

⁷ *Ibidem*, f. 16.

⁸ ANIC, Fond MPN-Presa internă, dosar 1063, f. 18.

⁹ Fără legătură cu liderul legionar Corneliu Zelea Codreanu.

bine tratată. Nici o brutalizare sau violență. Mâncare: o pâine albă și un borș bun cu carne, pe zi. Numai strâmtoare la locuință: în Chișinău erau 20 închiși într-o cameră de 7 metri pe 4 și dormeau pe jos. Sovieticii au inventat un neam nou de oameni: moldovenii, pe care îi consideră deosebiți de români. Au făcut anchete, au adus specialiști să scrie și au publicat lucrări ca să dovedească că moldovenii, corciți cu sânge slav, sunt deosebiți de români. Și ei pretind că n-au nici o pretenție asupra românilor, dar că au drept la moldoveni. Aceasta e teoria nouă. La instrucție, pe toți ai noștri care se declarau români, judecătorul îi înjura și le dovedea că nu sunt români, ci moldoveni. Moș Codreanu e om cinstit și nu minte. Oricât de triste sunt cele povestite de el, atitudinea rușilor față de români mă liniștește puțin în ipoteza întinderii dezastrului până la noi. Moș Codreanu a fost primit și de generalul Antonescu, care, încântat de simplitatea și franchețea lui, i-a oferit o moșioară din cele luate de la evrei, dar bătrânul a refuzat”¹⁰.

Imaginea inamicului intern și extern în propaganda oficială a statului

Majoritatea românilor simțea că povara cedării fără luptă a teritoriului național se datorează lașității lui Carol al-II-lea. În opoziție cu acesta, generalul Ion Antonescu impunea imaginea unui conducător militar hotărât să lupte până la capăt pentru drepturile românilor. Un episod relevant despre atitudinea lui Ion Antonescu față de Carol al-II-lea este relatat în însemnările sale zilnice de Constantin Argetoianu: „Colonelul Dragomir, care a trăit ceasurile din preajma abdicării Regelui Carol, alături de generalul Antonescu, povestea zilele trecute lui Filip, că, în ajunul abdicării, Urdăreanu telefona mereu generalului dându-i veste că mulțimea manifestează ostil la Palat și amenință să pătrundă înăuntru. Comunicările telefonice erau primite la Președinție de Dragomir. Acesta transmitea generalului că Urdăreanu protestează împotriva stărilor de lucru care țin de 10 ore pe rege sub presiune – Antonescu a răspuns: Spune lui Urdăreanu că țara e de 10 ani sub presiunea pungășiilor și porcăriilor regale”¹¹.

Propaganda oficială condamna și regimul carlist și pe cel legionar ca fiind răspunzătoare de dezastrul țării, regimul carlist fiind caracterizat prin totalul dezinteres față de problemele țării, care a fost sistematic jefuită de camarila regală patronată de Carol. Fostul suveran este condamnat în lipsă de Înalta Curte de Casație și Justiție, prin decizia de la 26 noiembrie 1941 să

¹⁰ Constantin Argetoianu, *Însemnări Zilnice*, vol. IX, București, Editura Machiavelli, 2008, pp. 83-84.

¹¹ *Ibidem*, p. 31.

restituie unele proprietăți obținute ilegal și să plătească statului român suma de 11.617.624.354 de lei, care reprezenta veniturile ilegal obținute în timpul domniei sale. Suma n-a fost vreodată restituită. Regimul legionar era acuzat că a dus la dezbinarea poporului în numele unor interese străine de neam și țară.

Regimul instaurat de generalul Ion Antonescu după înfrângerea legionarilor nu urmărea transformarea României într-un stat imaginat conform unei utopii motivată ideologic, ci doar o bună gestionare a oamenilor și resurselor pentru a rezista ca stat și de a recupera ce a fost pierdut, dar în practică s-a instituit o dictatură militară. Adeziunea la noul regim este confirmată oficial prin referendumul de la 2-5 martie 1941 cu un scor de 99%, „adversarii” regimului fiind doar 0.1%¹². Votul era nesecret cu liste speciale pentru cei ce votau împotriva, dar chiar și în aceste condiții adeziunea pentru Antonescu era reală în momentul respectiv, pentru că era văzut ca un reprezentant al armatei, singura forță capabilă să asigure stabilitatea după falimentul partidelor politice.

Măsurile luate de Ion Antonescu pentru presă și propagandă erau nedemocratice, dar țara era în război și într-o conjunctură nefavorabilă pe plan extern cu o Ungarie ostilă și cu o Germanie gata să cucerească România dacă regimul lui Ion Antonescu ar fi tolerat o depărtare de scopurile germane în această parte a Europei.

Primele măsuri inițiate pentru un control mai ferm al opiniei publice după rebeliunea legionară din ianuarie 1941 a fost setul de directive date presei, radiodifuziunii și agenției telegrafice, în care se afirma: „În statul autoritar al României, toate mijloacele de răspândire a ideilor și știrilor sunt controlate și dirijate”. Pentru Germania se anunță în directive că „învingem sau cădem alături de ea”; față de Ungaria vom păstra rezervă, vom restabili rece și obiectiv informațiile false pe socoteala noastră. Campaniile de presă pe această temă sunt oprite fiind socotite agitații dăunătoare chiar dacă pornesc din sentimente îndreptățite; față de Rusia Sovietică aceeași atitudine; ne vom struni durerea”¹³. Dar, la 28 martie 1941, ziarul „Universul” publică pe prima pagină următorul text cu titlul „27 martie 1918”. Textul este surprinzător de direct și ofensiv la adresa URSS, cu care România oficial nu dorea decât relații de bună vecinătate: „Ziua de 27 martie 1918 este o dată însemnată în istoria neamului românesc căci Sfatul Țării convocat la Chișinău și din care au făcut parte atât reprezentanții populației

¹² Cristian Preda, *Români fericiți. Vot și putere de la 1831 până în prezent*, Iași, Editura Polirom, 2011, p. 200.

¹³ ANIC, Fond MPN-Presa internă, dosarul nr. 541, f. 152-155.

majoritare cât și cei ai grupurilor etnice minoritare au votat *revenirea*[subl. ns.] la patria mamă. Acel vot liber, manifestat în plină revoluție rusească, a fost manifestarea voinței unei națiuni care, pe temeiul dreptului de dispozițiune al tuturor națiunilor, a hotărât soarta sa”¹⁴.

Ungaria era a doua mare amenințare pentru România, Dictatul de la Viena, din 30 august 1940, a amplificat revolta populației din România față de Ungaria, creând în mentalul colectiv o puternică dorință de revanșă și de recuperare a teritoriului pierdut. Astfel, o direcție prioritară a propagandei românești a fost menținerea spiritului revanșei în populația românească și pe plan extern a fost dusă o campanie de popularizare a drepturilor României asupra Transilvaniei. Inițial s-a încercat o adaptare la realitățile existente (relațiile româno-maghiare din cadrul Axei fiind reglementate printr-un armistițiu de presă și propagandă), fiind indicate pentru perioada de început a Campaniei din Est tipărirea de cărți care „să mențină trează conștiința românească, atât pentru populația rurală, cât și pentru tineretul școlar universitar din centrele orășenești”¹⁵. Era indicată o posibilă cale de acțiune prin finanțarea unei instituții care nu se afla sub controlul autorităților maghiare și prin intermediul căreia puteau fi editate lucrări în limba română, în special carte religioasă (*Viețile Sfinților*, rugăciuni, sfaturi practice pentru țărani). În același plan intra și tipărirea lucrărilor clasicilor români, permiși de legislația maghiară în vigoare la acea dată: „După nevoile de acolo și îndrumările noastre de aici se va începe tipărirea câtorva din aceste cărți, care, în prealabil, ar fi bine să fie hotărâte de minister de comun acord cu o persoană de cultură din Ardealul cedat”¹⁶. Rațiunile acestor campanii au constat în stoparea procesului de deznaționalizare la care erau supuși românii din teritoriile cedate. Din perspectiva lui Mihai Antonescu, Timocul și Ardealul cedat erau regiuni cheie deoarece „ungurii cheltuiau miliarde nu milioane pentru propagandă”¹⁷.

Nu erau prevăzute măsuri similare pentru Cadrilater, considerându-se că în urma schimbului de populație, din august-septembrie 1940, problema românilor din această zonă nu mai era considerată una stringentă. De altfel, România a încercat să detensioneze relațiile cu Bulgaria în încercarea de a obține mai multă libertate de mișcare în raport cu Ungaria. Încheierea unui armistițiu de presă nu însemna renunțarea la propagandă pentru teritoriile cedate. Mihai Antonescu imagina activitățile pentru aceste teritorii dintr-o dublă perspectivă internațională și

¹⁴27 martie 1918, în „Universul”, anul 58, nr. 83/1941, p. 1.

¹⁵ *Idem*, dosar 204/1941-1942, fila 6.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ ANIC, Fond MPN-Contabilitate, dosar 135/1941-1942, fila 89.

documentară: „1. să se transmită informațiile la timp și, dacă se poate, chiar imediat după ce se produce un eveniment. 2. să se desfășoare o propagandă mai activă în toate domeniile ce vizează teritoriul cedat, căci dreptatea este de partea noastră”.

Pregătirea pe plan propagandistic a intrării României în război

Presei și radiodifuziunii li se dădeau zilnic directive față de problemele interne și externe ce trebuiau comentate sau trecute cu vederea, cenzura fiind extrem de activă, dar nu atât de strictă încât să nu permită redactorilor opinii personale prudente.

După 23 ianuarie 1941, directiva oficială a presei a fost „unitatea națională” în jurul generalului Ion Antonescu, care, alături de armată, se prezenta ca singura forță capabilă să conducă România. Ziarele erau invadate de mesaje de la diverse grupări legionare care se desolidarizau de cei care au organizat rebeliunea și se puneau la dispoziția regimului militar „pentru luptele grele ce stau înaintea”.

Lumea rurală a fost un obiectiv principal al propagandei regimului prin ziarul „Cuvântul generalului către săteni” editat în 60.000 de exemplare săptămânal plus 40.000 de afișe-sinteză ale acestuia pentru a fi expuse în fața primăriilor.

Concomitent, autoritățile dezvoltă sistemul subvențiilor acordate publicațiilor. Pe anul fiscal 1941-1942, acestea sunt: „Țara” – Sibiu – 6.275.000 lei, „Tribuna” – Brașov – 4.200.000 lei, „Ardealul” – București – 100.000 lei, „Dacia” – Timișoara – 150.000 lei, „Luceafărul” – Sibiu – 240.000, „Arhivele Olteniei” – 60.000 lei, „Gândirea” – 300.000, „Argeșul” 45.000 lei, „Revista istorică română” – 45.000 lei, „Știrea” – Arad – 60.000 lei, „Vatra” – 60.000. Potrivit regulamentului de acordare a subvențiilor, ziarul respectiv „va trebui să publice zilnic cel puțin un articol de comentariu sau de doctrină politică în sensul preocupării dominante a zilei”¹⁸.

Rusia a reprezentat întotdeauna în mentalul colectiv românesc o amenințare datorită expansionismului acesteia pe seama teritoriilor românești precum și a originii slave a acestora, atât de diferită de cea românească.

Comunismul sovietic a preluat țelurile de expansiune ale țărilor și toată perioada interbelică a fost un factor constant de amenințare, ideologică și fizică la adresa statului român. Provocări directe, precum insurecția armată de la Tatar-Bunar în 1924 sau propaganda anti-

¹⁸ *Idem*, dosarul nr. 160, f. 95-99.

românească în presă, și mai ales crearea R.S.S. Moldovenești pe teritoriu sovietic, au dus la o teamă constantă de acest mare vecin ostil.

Ocuparea Basarabiei și a Bucovinei de Nord în vara anului 1940 a amplificat psihoza colectivă anti rusă, iar provocările pe graniță ale armatei sovietice și ocuparea insulelor de pe brațul Chilia au transformat războiul cu URSS într-o realitate palpabilă pentru români.

În prima parte a anului 1941 este reorganizată Direcția Presei. Presa externă trebuia să: „a) îndrume, coordoneze și să supravegheze serviciile române de pe lângă legațiile și consulatele din străinătate; 2) să mențină legăturile cu corespondenții străini acreditați în România; c) să redacteze un buletin zilnic al știrilor publicate în presa străină. Presa internă urma: a) să îndrume presa din capitală și din provincie prin normative zilnice; b) să centralizeze și să transmită ziarelor toate comunicatele, înștiințările, avizele care proveneau de la diferite departamente și instituții de stat; c) să coordoneze și să controleze activitatea corespondenților români din străinătate; d) să alcătuiască un buletin zilnic al articolelor publicate de presa română din provincie și de peste hotare, precum și de presa minoritară. Alte departamente redactau referate care tratau probleme ale politicii interne și externe, realizau articole pentru susținerea unei campanii de presă în sprijinul intereselor superioare de stat, pregăteau articole de propagandă pentru presa străină prin intermediul serviciilor române”¹⁹.

Noile directive date presei sunt aduse la cunoștința publicului prin ziarul „Universul” care le publică pe prima pagina în numărul din 20 februarie. Acest gest dorea să impună ideea că regimul lui Ion Antonescu nu dorea o dictatură ci un consens național și căuta să explice publicului motivele pentru care era nevoie să se aplice o anumită îngrădire a libertății de exprimare: „În statul actual toate mijloacele de răspândire a ideilor și știrilor sunt controlate și dirijate. Aceasta nu însemnează sugrumarea libertății de gândire, ci îndrumarea ei în folosul exclusiv al națiunii și al statului. După marile lovituri îndurate România trece azi prin perioada de reconstrucție totală de jos în sus, de la țăran și muncitorime care vor alcătui temelia sănătoasă a noii așezări politice și sociale. După sfâșierile dintre noi lozinca ceasului de față e înfrățirea tuturor pentru a înfrunta destinul vrăjmaș și a recuceri țării prestigiul știrbit. Nu e în intenția generalului Antonescu să creeze un partid, ci un regim politic unanim acceptat, la care să

¹⁹ ANIC, Fond MPN-Contabilitate, dosar 135/1940-1942, fila 90.

participe toate forțele constructive ale națiunii. Vechile partide s-au prăbușit prin greșelile lor. E zadarnic orice atac împotriva persoanelor ce le-au reprezentat”²⁰.

În raportul asupra activității Direcției presei din perioada 6 septembrie 1940-15 august 1941 se sublinia că „războiul sfânt al României a fost pentru presa românească nu o temă de exploatat, ci însăși rațiunea ei de a exista. El a provocat cea mai mare campanie de presă anului, edificând opinia publică asupra pericolului comunismului agresiv și educându-i încrederea și conduita precum și înțelegerea și prețuirea jertfei, acomodarea la economia de război și stârpirea speculei, mărirea activității diferitelor compartimente ale vieții noastre publice, reactualizarea problemei țărănești, răsplătirea vredniciei românești, armata țării și misiunea sa istorică, organizarea și necesitatea ei, împrumutul reîntregirii și refacerii naționale”²¹. În opinia Direcției, campania „războiului sfânt” crease o „solidaritate perfectă în jurul Tronului și a Conducătorului”.

Reconstrucția imaginii Armatei Române

Presa reprezintă într-un stat oglinda moralului populației precum și o punte de dialog între puterea politică și corpul alegătorilor. Libertatea presei este foarte importantă și esențială pentru un stat democratic, jurnaliștii având misiunea de a expune toate aspectele politice, economice și sociale ale societății din care fac parte și de a critica aspectele sociale negative și greșelile politicianilor.

În timpul unei crize care amenință ființa statului un anumit control al presei se impune deoarece jurnaliștii sunt și ei oameni și pot fi corupți, sau printr-un idealism exagerat se pot opune efortului puterii politice de a redresa situația.

România interbelică a beneficiat de o presă liberă în care s-au dezbătut evenimente curente, mondenități, scandaluri, dar și idei filozofice sau doctrine politice și economice care au animat două decenii societatea românească.

Singurele publicații cenzurate în perioada interbelică au fost cele comuniste, începând cu 1924 când a fost interzis partidul și pe parcursul deceniului 1930-1940 anumite publicații ale Mișcării Legionare, care de obicei reapăreau sub alt nume. Cel mai mare ziar al acestei perioade

²⁰ *Directivele date presei de d. General Ion Antonescu*, în „Universul”, anul 58, nr. 47/1941, p. 1.

²¹ ANIC, Fond MPN-Contabilitate, dosar 135/1940-1942, ff. 75-76.

a fost „Universul” care avea un tiraj de 200.000 de exemplare zilnic și era condus de un ziarist pur-sânge, anume, Stelian Popescu. Cu relații privilegiate în cercul oamenilor politici și în serviciile secrete, „Universul” oferea primul știrile zilei și mișcările de la vârful piramidei puterii. Această situație nu s-a schimbat nici în timpul regimului Ion Antonescu, Stelian Popescu fiind în relații personale cu conducătorul statului, iar în baza acestor relații „Universul” se menține ca ziar de mare tiraj, chiar dacă se observă o renunțare la părerile categorice în editorialele politice.

După cum am menționat în directiva pentru presă a guvernului Antonescu era specificat: „În statul autoritar al României, toate mijloacele de răspândire a ideilor și știrilor sunt controlate și dirijate”, cenzura suprimând orice referire care contravenea intereselor și obiectivelor regimului, accentul fiind pus pe articole despre economie și agricultură dorind să se implementeze în mentalul colectiv ideea muncii de refacere a țării după ce politica de partid a dat faliment.

Pierderile teritoriale ale României din vara anului 1940 nu sunt foarte des menționate, datorită conjuncturii externe, dar ideea de revanșă și de reîntregire a ceea ce este de drept al românilor este subtil întreținută de maeștrii condeiului.

Armata a beneficiat de o largă acoperire în presa vremii, fiind prezentată ca un gardian al națiunii și singura forță din stat care a rămas incoruptibilă și în slujba țării.

După rebeliunea legionară din 21-23 ianuarie 1941, armata a beneficiat de o largă acoperire în presă. Aceasta era prezentată ca acționând la ordinele personale ale generalului Ion Antonescu și a restabilit situația în țară înfrângând anarhia celor care acționau „în numele unor interese străine de popor”. Astfel în ziarul „Universul” din 2 februarie 1941 găsim următorul articol intitulat „Conducătorul statului a ordonat armatei să procedeze cu ultimă energie în cazul unor noi răzvrătiri” în care se manifestă intransigența lui Ion Antonescu față de cei care tulbură liniștea publică, dar se arată și modul legal și fără exces de zel în care s-a comportat armata față de rebelii capturați: „Cu ocazia rebeliunii din zilele 21, 22 și 23 ianuarie forțele armate au fost chemate să apere existența țării contra dezordinilor dinlăuntru, au avut ordin precis de la conducătorul statului să nu execute pe loc pe rebelii cu arma în mână, deși regulamentele militare și uzanțele generale impuneau aceasta. Datorită acestei dispozițiuni dată dintr-un spirit de

părinte iertător, de generalul Antonescu nu s-a executat pe întregul cuprins al țării nici unul din numeroșii rebeli prinși cu arma în mână sau trăgând contra armatei”²².

Distingem din acest articol ideea de uniune națională care a dirijat politica antonesciană în presă și propagandă. Chiar dacă s-au răzvrătit rebelii pot fi iertați de „părintele” Antonescu în speranța că vor renunța la ideile lor și se vor alinia procesului de reconstrucție națională. De subliniat că nu se amintește de apartenența la Mișcarea Legionară a răzvrătiților, făcându-se clar distincția dintre legionarii fideli țării și trădătorii rebeli, o coloană întreagă din pagina a doua din acest număr din „Universul” este plină de telegrame și scrisori, unele reale altele fabricate de Ministerul Propagandei, de desolidarizare față de rebeli semnate de membrii „adevăratei” Mișcări Legionare.

„Universul” din 3 februarie continuă seria de articole pe pagina întâi despre „Jertfa Armatei în apărarea ordinii în stat - răspunsul generalului la telegramele regelui Mihai I”. Acțiunea armatei române din timpul rebeliunii este astfel înregistrată la cel mai înalt nivel și regele expune în public încrederea pe care o are în armata sa: „Majestății Sale regelui Mihai I, rog pe Majestatea Voastră să primească cea mai fierbinte mărturie de dragoste și de recunoștință a țării și a oștirii pentru simțămintele de înaltă semnificație etică, cu care ați însoțit răsplătirea post-mortem cu insigna bravurei, a celor căzuți pentru apărarea ordinii în stat precum și pentru nobila contribuție a Majestății Voastre la fondul ajutorării familiilor acestor mucenici ai Neamului Românesc”²³. În această ultimă propoziție putem întrevedea deja viitoarea temă de propagandă a „războiului sfânt”, doar că în acest context armata luptă contra inamicului intern transformat într-un agent al diavolului, fără o identitate bine stabilită, el urmărind doar să distrugă ce a mai rămas din România.

În fiecare număr din „Universul” din perioada ianuarie-iunie 1941 găsim un articol despre sport ca necesitate națională pentru a asigura formarea unor tineri puternici. Tema sportului la nivel național este folosită de state aflate în pragul unui iminent război, când accentul propagandei nu mai este pus pe intelectuali, ci pe oameni cu trup de fier, care au performante sportive deosebite pentru a motiva populația să-și depășească limitele fizice, poate și în dauna dezvoltării intelectuale pentru că un trup vânjos cu o minte mediocră, dar totuși destul de abilă pentru a înțelege și ordine complexe, constituie modelul soldatului perfect.

²² *Conducătorul statului a ordonat armatei să procedeze cu ultimă energie în cazul unor noi răzvrătiri, în „Universul”, anul 58, nr. 29/1941, p. 1.*

²³ *Jertfa Armatei în apărarea ordinii în stat, în „Universul”, anul 58, nr. 30/1941, p. 1.*

Lipsurile instrucției militare și lipsa echipamentului armatei în perioada interbelică sunt foarte bine cunoscute în prezent, dar trebuie să stăruim un pic și asupra percepției contemporanilor asupra acestor chestiuni. Pentru tânărul de la țară, viitor soldat, instrucția defectuoasă însemna o moarte sigură în cazul unui război, și, deși s-au tras numeroase semnale de alarmă din 1920 până în 1940, nimeni nu a avut voința sau interesul să schimbe această situație. În memorialistica interbelică, armata este văzută ca un mijloc de îmbogățire pentru generali și politicieni, care mințeau nerușinat la fiecare aniversare a înfăptuirii României Mari că avem „cea mai bună armată din Balcani, că am învins în Marele Război și că, soldatul român are șapte vieți”, uitându-se prea ușor cele aproape 1 milion de victime din timpul războiului și înfrângerile dezastruoase din 1916, care s-au datorat în egală măsură slabei dotări tehnice, dar și viciilor de comandă ale generalilor.

Generalul Ion Antonescu a încercat să formeze o armată bine instruită și dotată în eventualitatea unui război contra Ungariei sau URSS, dar timpul a fost prea scurt ca să-i permită acestuia realizarea planurilor. Propaganda a avut un rol important în mecanismul pornit de stat pentru realizarea acestor scopuri, trebuia schimbată imaginea armatei ca o corvoadă unde tinerii erau bătuți de superiori fără motiv, iar anii petrecuți în armată un timp pierdut.

Măsurile guvernului Antonescu de reformare a armatei, deși nu au reușit să fie aplicate în totalitate au constituit și ele un motiv de propagandă pentru a induce în populație ideea că armata este pregătită pentru război din punctul de vedere al aprovizionării: „În timpul scurs de la 6 septembrie 1940 până în prezent armata noastră sa reorganizat pe baza învățămintelor ultimelor războaie. Reorganizarea Ministerului Apărării Naționale a realizat o economie de personal prin concentrarea de atribuțiuni. Au fost excluși evreii de la obligațiunea serviciului militar activ stabilindu-se regimul la care vor fi supuși în viitor; de asemenea au fost excluși din armată toți ofițerii și funcționarii de origine evreiască. În cadrul reorganizării serviciului de apărare pasivă au fost instruiți 800 de arhitecți și ingineri, s-au întocmit programe de apărare pasivă pentru școli.[...] S-a completat și continuă să se completeze înzestrarea armatei cu mijloace moderne de luptă, fabricate în țară și comandate în Germania și Italia. S-a aprovizionat armata cu tot necesarul de hrană până la noua recoltă.[...] Au fost sancționați ofițerii vinovați de abuzuri și înșelăciuni prin excluderea din rândurile armatei a acestora, s-au fixat criteriile de notare a competenței ofițerilor”²⁴.

²⁴ *Realizările noului regim*, în „Universul”, anul 58, nr. 58/1941, p. 7.

„Universul” din 17 februarie 1941 conține un articol semnat de generalul C. Dragu, care face apologia vieții de ostaș și a rolului instructorilor în viața tinerilor recruți cu un ton de patetic patriotism propagandistic, lucru ce nu era nou astfel de articole fiind folosite și în timpul domniei lui Carol al II-lea pentru a mobiliza tineretul: „Vin recruții în cazărmi veseli, vioași și mândri că îmbracă uniforma ostășească. Vin cântând cântece ostășești și patriotice. Vine tot tineretul neamului în stare de a purta armele țării, de a învăța să îndeplinească sfânta datorie de apărători ai Regelui, Patriei și Neamului Românesc. Căci nu este vorba numai de a pregăti de luptă pe tinerii ostași ai unui contingent, ci mai ales de a le cuceri sufletele, a le făuri și ridica puterea morală, de a-și jertfi viața pe altarul patriei de bună voie și din convingere. Ofițerii și gradații sunt chemați a îndeplini acest nobil apostolat, această întreită misiune de educator, instructor, comandant. Ei au în mâna lor viața ostașilor ce comandă și de a-i aduce pe calea biruinței gloriei strămoșești”²⁵.

Prin texte de acest tip, armata trebuia să devină în conștiința populației cea mai puternică forță din stat și o adevărată școală de formare a tinerilor români. Propaganda nu a putut șterge diferențele majore între statutul ofițerilor și cel al soldaților după cum remarca în memoriile sale și feldmareșalul german Erich von Manstein. În opinia sa, slăbiciunile armatei române își aveau originea în: nivelul scăzut de educație și instrucție al soldatului român; perpetuarea unor practici învechite („bătaia nu era deloc de natură să îmbunătățească calitățile trupei”²⁶); lipsa unui corp de cadre profesionist („mare parte dintre ofițerii români cu grade medii și superioare nu corespundeau din punctul de vedere al pregătirii”²⁷); neadaptarea comandanților militari la exigențele vremii („conducătorii militari ai României erau obișnuiți să raționeze în termenii Primului Război Mondial”²⁸); armamentul rudimentar și inadecvat; teama față de ruși transformată adeseori în panică („ideea de a avansa în continuare prin Rusia, țară de care se temeau atât de mult nu avea cum să fie bine primită de români”²⁹). Dar în ciuda acestor deficiențe, aprecierile generalului german au fost pozitive, fiind impresionat de eroismul românilor și de modul în care executau directivele germane: „Spre deosebire de alți aliați ai noștri, românii, nu au sacrificat interesele militare pentru chestiuni de prestigiu”³⁰.

²⁵ *Vin Recruții*, în „Universul”, anul 58, nr. 44/1941, p. 3.

²⁶ Erich von Manstein, *Victorii Pierdute*, Iași, Editura Elit, 1998, p. 197.

²⁷ *Ibidem*, p. 198.

²⁸ *Ibidem*, p. 199.

²⁹ *Ibidem*, p. 200.

³⁰ *Ibidem*, p. 198.

Pe fondul schimbărilor majore de la nivelul continentului european, factorii militari au înțeles importanța propagandei pentru pregătirea morală a armatei. Atât Rusia sovietică, cât și Germania nazistă, și-au alimentat planurile prin propagandă. Realitate sesizată și de generalul Radu R. Rosetti, care, într-una din „conferințele intime” ale Academiei Române ținută la 17 noiembrie 1939, sublinia că „războiul actual este și va fi mai ales un război al nervilor”, iar „slăbirea nervilor” avea ca rezultat demoralizarea și înfrângerea³¹.

În opinia generalului Rosetti, exemplul finlandez (noiembrie 1939-martie 1940) era relevant pentru un război purtat din profunde motivații patriotice și a cărei rezistență a surprins întreaga Europă. URSS pornise la război împotriva unui adversar inferior numeric, dar superior din privința motivației: „Un popor oricât de mic, dar cunoscând în amănunțimi cauza pentru care se bate, conștient de rosturile și datoriile sale, bine înarmat și mobilizat din vreme, poate opune o puternică rezistență chiar unui adversar copleșitor numeric. [...] Un război astfel înfăptuit aduce patrioticului popor care îl înfăptuiește stima lumii întregi și îi dă dreptul la pacea finală”³².

Un sondaj pentru uzul intern al armatei despre nivelul de educație al recruților oferă o perspectivă sumbră asupra posibilităților de înțelegere ale soldaților a celor mai simple idei de propagandă³³. Raportul evidențiază nivelul foarte scăzut al recruților chestionați pe teme elementare de istorie și geografie: „Dacă toți cetățenii acestei țări știu cine a fost Traian, Decebal și Mihai Viteazul, Cuza Vodă, Regele Carol și Ferdinand și ce fapte sunt legate de dânșii, atunci avem o bază sigură și minunată pentru educația național-patriotică”. Statistica din același sondaj asupra nivelului de școlarizare al recruților este îngrijorătoare și ridică multe semne de întrebare asupra realităților din România interbelică, considerată o perioadă de apogeu cultural a poporului român: „Față de procentul de 58% al știutorilor de carte, una din anchetele noastre ne servește următoarele date statistice: 13% au mai mult de cinci clase primare; 23% au câte patru clase primare; 20% au câte trei clase primare; 18% au câte două clase primare, 9% au câte o clasă primară. Deducem că apogeul este atins de clasa a IV-a primară și că școala realizează în fiecare an simțitoare pierderi de la învățământ. Se constată că 36% din dintre soldații unei divizii nu știau rugăciunile și nici măcar Tatăl Nostru. Această constatare este gravă și dureroasă. Ea dezvăluie un mare neajuns, de care suferă neamul nostru în vremea din urmă”³⁴.

³¹ General Radu R. Rosetti, *Învățămintele din războiul în curs*, București, Editura Curtea Veche, 2003, p. 56.

³² *Ibidem*, p. 63-65.

³³ ANIC, Fond Președinția Consiliului de Miniștrii-Cabinetul Militar, dosar 85/1940, filele 57-58.

³⁴ *Ibidem*, ff. 58-60.

Realizatorul sondajului s-a arătat îngrozit față de răspunsurile primite de la recruți: „Răspunsurile cele mai utopice le-au dat știutorii de carte și spre marea noastră surprindere, unii dintre cei cu 4 sau 5 clase primare. Întrebat de Ștefan cel Mare, un ostaș cu patru clase primare a răspuns că a fost regele turcilor; a fost domnul Poloniei (unul cu cinci clase primare); despre Mihai Viteazul – a fost un băiat din timpurile vechi; a fost un luptător cu calul; a domnit în Moldova. Așa ne răspund trei analfabeți artileriști și infanteriști; la fel despre regele Carol I că – a fost grec; s-a bătut cu dacii și, în sfârșit, a domnit în Transilvania”³⁵.

În privința cunoștințelor geografice, situația era la fel de catastrofală, foarte mulți dintre cei sondați având cunoștințe sumare sau aproape deloc asupra provinciilor istorice. În fața unei asemenea situații realizatorul anchetei concluziona dezamăgit: „Cum rămâne cu solidaritatea individului cu trecutul și aspirațiile viitorului”³⁶. Chestionarul punea în evidență eșecul programelor educative. Primele preocupări pentru realizarea unui serviciu de propagandă, care să răspundă și necesităților războiului cât și spațiului intern au apărut cu câteva luni înainte de declanșarea Campaniei din Est. Mihai Antonescu a cerut Marelui Stat Major să-și armonizeze planurile de propagandă cu cele ale Ministerului Propagandei. Astfel Marele Stat Major trebuia să elaboreze o strategie de propagandă funcțională într-un timp foarte scurt.

Evenimentele din vara anului 1940, soldate cu neintervenția militară, au afectat armata și au ridicat numeroase semne de întrebare față de corectitudinea deciziilor Consiliilor de Coroană. Sosirea misiunii militare germane a sporit starea de nervozitate din cadrul armatei. Rapoartele informative semnalau nemulțumiri la nivelul ofițerilor referitoare la tratamentul inegal (de la solde la echipament) aplicat celor două armate. Toate acestea nu l-au oprit pe generalul Antonescu să considere că prezența instructorilor germani a avut un rol benefic. În opinia acestuia ei au contribuit la redresarea și instrucția armatei române: „Într-un timp foarte scurt, am redresat nu instrucția și moralul armatei noastre, ci încrederea în ea, pentru că soldatul român a văzut că poate să facă și el ce face soldatul german. A venit soldatul german cu ținuta, cu disciplina și cu spiritul lui de ascultare și am câștigat și noi în această direcție”. La 22 iunie 1941, planul de mobilizare prevedea: 1.139.594 de oameni, din care 39.476 ofițeri, 57.002 subofițeri și 1.043.116 soldați.

³⁵ *Ibidem*, f. 63.

³⁶ *Ibidem*, f. 61.

Bibliografie:

Arhive

Arhivele Naționale Istorice Centrale

- Fond Ministerul Propagandei Naționale-Contabilitate.
- Fond Ministerul Propagandei Naționale-Presa internă.

Presă

27 martie 1918, in „Universul”, anul 58, nr. 83/1941.

Conducătorul statului a ordonat armatei să procedeze cu ultimă energie în cazul unor noi răzvrătiri, în „Universul”, anul 58, nr. 29/1941.

Directivele date presei de d. General Ion Antonescu, în „Universul”, anul 58, nr. 47/1941.

Jerfa Armatei în apărarea ordinii în stat, în „Universul”, anul 58, nr. 30/1941.

Realizările noului regim, în „Universul”, anul 58, nr. 58/1941.

Vin Recruții, în „Universul”, anul 58, nr. 44/1941.

Lucrări generale

ANTON, Mioara, *Propagandă și război: 1941-1944*, București, Editura Tritonic, 2007.

ARGETOIANU, Constantin, *Însemnări zilnice*, volumul IX, București, Editura Machiavelli, 2008.

CHIRNOAGĂ, Platon, general, *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei sovietice*, Iași, Editura Fides, 1998.

CONSTANTINIU, Florin, SCHIPOR, Ilie, *Trecerea Nistrului 1941*, București, Editura Albatros, 1995.

DELETANT, Dennis, *Aliatul uitat al lui Hitler. Ion Antonescu și regimul său*, București, Editura Humanitas, 2008.

GIURESCU, Dinu C., *România în Al Doilea Război Mondial*, București, Editura All, 1999.

IONESCU, Mihail E., *Puterea Cuvântului*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984.

MANSTEIN, Erich von, *Victorii Pierdute*, Iași, Editura Elit, 1998.

PREDA, Cristian, *Rumânii fericiți. Vot și putere de la 1831 până în prezent*, Iași, Editura Polirom, 2011.

ROSETTI, General Radu R., *Învățămintele din războiul în curs*, București, Editura Curtea Veche, 2003.